

I. Fejezet

KEDVEZMÉNYEK ÉS KONFLIKTUSOK KORA

1. Bevezetés

Az 1940. augusztus 30-án kihirdetett második bécsi döntéssel Magyarországhoz visszacsatolt erdélyi területek és a trianoni terület között jelentős fejlettségbeli különbség volt. A visszacsatolás utáni gyors helyzetfeltárásban a kormányzati intézmények mellett részt vettek a társadalomtudományok képviselői is (közgazdászok, történészek, földrajzosok, statisztikusok, demográfusok). A „visszatért” területek helyzetét, társadalmi viszonyait, gazdasági, demográfiai, közegészségügyi és más mutatókkal dokumentáló társadalomkutatók, statisztikusok, publicisták, agrárszakemberek egybehangzó véleménye volt, hogy Magyarország területe gazdaságilag elmaradott, társadalmi viszonyaiban fejletlen, hátrányos helyzetű országrésszel gyarapodott. Az elmaradottságot a társadalom szegmentáltsága, a gazdaság teljesítőképessége, intézményrendszere, az ipari termelés technikai színvonala, a mezőgazdasági termelés technológiája és hozamai, a jövedelmi viszonyok, a szociális ellátás színvonala, az alapellátás és más szolgáltatások területén mutatták ki. A helyzet azonnali szemrevételezése után az állami beavatkozásokat sürgető időszak következett.

A visszacsatolás utáni években két eltérő sajátosságokat mutató társadalom lépett kölcsönhatásba. Egyfelől a modernizáló szerepben megjelenő magyar állam individualizálódó társadalmi intézményeivel, bürokratikus szervezeteivel és támogatáspolitikájával, másfelől a két évtizedig egy másik állam keretében létező

területrész archaikusabb sajátosságokat mutató társadalma. Az erdélyi társadalmi berendezkedést, gazdasági, kulturális viszonyokat fejletlenebb piaci viszonyok, erőteljesebb közösségideológiák jellemezték, nemcsak a közéleti, politikai szférában, hanem a társadalom mikro-viszonyainak szintjén is. Az eltérő sajátosságok szisztematikus elemzését hosszas, alapos feltáró munka elvégzése után lehetne összegezni: a gazdasági és társadalmi viszonyok egészének komplex elemzésével. Ebben a kötetben csak a konfliktusokban, feszültségekben felszínre bukkanó sajátosságokat vehetjük számba.

A kormányzat széleskörű fejlesztési programot bontakoztatott ki az erdélyi területek gazdasági, társadalmi felemelésére, az országrészek közötti különbségek mérséklésére. Az állami és társadalmi intézmények, szervezetek akciókat indítottak a gazdaság fellendítésére, a szolgáltatások színvonalának emelésére, a foglalkoztatási gondok felszámolására. Az alapellátási hiányok enyhítésétől a hálózati infrastruktúra (utak, vasutak, posta) fejlesztéséig, a korszerű termelési ismeretek terjesztésétől (pl. az iskolán kívüli népoktatás szervezése), az adminisztratív rendszer tökéletesítéséig számos területen modernizációs célú beavatkozásokra került sor. A társadalomirányítás és a gazdasági törvényhozás egyik célja az ország területi, társadalmi egyenlőtlenségeinek csökkentése, az integrációs folyamatok serkentése volt.

Ebben a könyvben a gazdasági, társadalmi viszonyok átalakításának kísérletében két szomszédos székelyföldi megyében – Csík és Udvarhely – használt *eszközrendszer, a fejlesztési szempontok és konkrét megvalósítások felleltározását* végeztük el. Ugyanakkor igyekeztünk feltárni a fogadó környezetben fennálló viszonyok megváltoztatására indított állami kezdeményezések, fejlesztési akciók meggyökeresedésének feltételeit, azonnali és hosszú távú társadalmi hatásait, az elmaradott vidék felemelését célzó kormányzati politika nyomán a falvak és kisvárosok mindennapi életében, a társadalmi csoportok közötti viszonyokban bekövetkezett változásokat.

Céljaink és forráslehetőségeink a *kutatási módszertant* is meghatározták. Munkánkat a hagyományos írásbeli történeti források kutatásával kezdtük. Budapesti és székelyföldi kutatóhelyeken a korabeli intézmények (kormányzati szervek, gazdasági, társadalmi szervezetek, mint pl. az Erdélyrészi Gazdasági Tanács, a Nemzeti Önállósítási Alap, az Országos Közegészségügyi Intézet, az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület, az Erdélyi Párt, az Erdélyi Ipari Munkaszervezési Intézet, az Erdélyi Szociális Szervezet, Országos Nemzet és Családvédelmi Alap és más intézmények) iratanyagát kutattuk. A társadalmi, gazdasági változások mibenlétének, mértékének feltárását, a fejlesztő jellegű állami beavatkozások hatásait a korszak emberének életvilágára, a vizsgálat földrajzi területén a helyi sajtóanyagok és a személyes történeti emlékezet rögzítésével – oral history felvételekkel – végeztük.

Nyilvánó, hogy a fennmaradt iratanyag túlnyomó többsége az állami intézmények, hivatalok irattermelésének része és elsősorban a kormányzati célokat, megvalósításokat, és ideológiát dokumentálja. Ezekben a dokumentumokban kevés adalékot találunk a támogatott társadalmi csoportok viszonyulás- és magatartásmódjára, fogadókészségére. Valamivel bővebben tükröződik az „alullévő”, hatalmi intézményekkel kapcsolatba lépő csoportok gazdasági, társadalmi változásokkal összefüggő beállítódásainak alakulása, az erdélyi társadalmi szervezetek (EMGE, Hangya) aktivistáinak jelentéseiben és szórványosan a cenzúrázott napi sajtóban. A viszonylag közeli történeti korszak folyamatainak megértéséhez ezért személyes dokumentumokat – emlékezőseket – is felhasználtunk. Figyelembe véve, hogy ezek forrásként történő használata épp olyan problematikus, mint a kormányzati sikerpropagandát visszhangozó írott dokumentumoké, igyekeztünk a személyes identitáskonstrukciók, az önlegitimációs jelzések ideológiáit mellőzve, az állami fejlesztések, támogatások tárgyi konkrétumaira, ezek hatásaira vonatkozó emlékezet- anyaggal dolgozni.

A negyvenes évek első felében a Székelyföld társadalmának felemelésére jelentős állami támogatással, korszerű tudás- és technológiatranszferrel elindított folyamat *felülről kezdeményezett modernizációs kísérletként* értelmezhető. A modernség, modernizáció fogalmának meghatározásával kísérletezni e helyen reménytelen vállalkozás lenne. Magunk részéről e fogalom munkadefiníciójaként a székelyföldi, döntően agrárius, számos vonatkozásban inkább kollektív, mint individuális jellegű társadalom viszonyaiban a külső beavatkozásra beindult, illetve felgyorsult változásokat, adaptív folyamatokat értjük.

Úgy véljük a korszak jelenségeinek ilyen szempontú tárgyalása egy rendkívül aktuális kérdésfelvetést jelent a mai és az elkövetkező években várható székelyföldi társadalmi folyamatok megértéséhez. Az elmaradott és fejlett régiók viszonyában működő mechanizmusok kutatása a jelen társadalmi folyamatainak megértéséhez is fontos társadalomismereti tapasztalatokat jelenthet. Olyan ismeretekre tehetünk szert, amelyek közvetetten eligazíthatnak saját korunk jelenségeinek megértésében is. Átfogó, folyamatjellegű kulturális jelenségeként definiálva a fejlesztő, erőforrásokat elosztó – ugyanakkor a termelt javak egy részét elvonó – állam és a felemelni kívánt régió társadalmának kölcsönhatásaiban megvalósult átalakulásokat, válaszokat kaphatunk a mai fejlesztési törekvések esélyeire is.

Egy rövid, nagypolitikai eseményektől zaklatott társadalomtörténeti időszakot kutattunk, amikor a politikum mélyen belenyúlt a társadalmi életvilágok sűrűjébe. Szűk idő- és földrajzi határok között vizsgálódtunk, a korszak politikai, eszmei irányzataira csak a támogatáspolitikai alakulása szempontjából fordítottunk figyelmet. Ennek az önkéntes korlátozásnak fő oka az egyszemélyes kutatói apparátus volt. Eredményeinket abban a reményben foglaltuk e kötetbe, hogy talán más kutatótársakkal szövetkezve szélesebb földrajzi, tematikai keretben elvégezhető lehetne ennek az izgalmas, ma is hasznosítható tanulságokban bővelkedő korszaknak átfogó történeti vizsgálata.